

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПОЛІСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет інформаційних технологій, обліку та фінансів

Кафедра фінансів і кредиту

Кваліфікаційна робота
на правах рукопису

СІРА Катерина Вікторівна

УДК 336.14

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

«Дефіцит бюджету та його вплив на розвиток економіки»

072 «Фінанси, банківська справа та страхування»

Подається на здобуття освітнього ступеня бакалавра

кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

Катерина СІРА

Керівник роботи
СТОЙКО Олег Якович
к. е. н., доцент

Житомир – 2024

Висновок кафедри фінансів і кредиту за результатами попереднього захисту
Сірої Катерини Вікторівни:

Протокол засідання кафедри фінансів і кредиту № ____ від «____» _____ 2024 р.

Завідувач кафедри

к. е. н., професор _____ Дмитро ДЕМА
«____» _____ 2024 р.

Результати захисту кваліфікаційної роботи

Здобувач вищої освіти **Сіра Катерина Вікторівна** захистила кваліфікаційну роботу з оцінкою:

сума балів за 100 -бальною шкалою _____

за університетською шкалою _____

Секретар ЕК

_____ Тетяна ТОВСТУХА
«____» _____ 2024 р.

АНОТАЦІЯ

Сіра К. В. Дефіцит бюджету та його вплив на розвиток економіки. –
Рукопис.

Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня бакалавра за спеціальністю 072 «Фінанси, банківська справа та страхування». – Поліський національний університет, Житомир, 2024.

В кваліфікаційній роботі зроблено обґрунтування теоретичних засад виникнення дефіциту бюджету та його впливу на економіку держави. Здійснено оцінку стану бюджетного дефіциту в Україні. Окреслено напрями подолання бюджетного дефіциту.

Ключові слова: державний бюджет, доходи бюджету, видатки бюджету, дефіцит бюджету, державний борг.

SUMMARY

Sira K. V. Budget deficit and its impact on economic development. –
Manuscript.

Qualification work for obtaining a bachelor's degree in specialty 072 «Finance, banking and insurance». – Polissia National University, Zhytomyr, 2024.

In the qualification work, the justification of the theoretical foundations of the budget deficit and its impact on the state economy is made. An assessment of the state of the budget deficit in Ukraine was made. Directions for overcoming the budget deficit are outlined.

Keywords: state budget, budget revenues, budget expenditures, budget deficit, state debt.

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИНИКНЕННЯ ДЕФІЦИТУ БЮДЖЕТУ ТА ЙОГО ВПЛИВУ НА ЕКОНОМІКУ	7
Висновки до Розділу 1	11
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СТАНУ БЮДЖЕТНОГО ДЕФІЦИТУ В УКРАЇНІ	12
Висновки до Розділу 2	17
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ПОДОЛАННЯ БЮДЖЕТНОГО ДЕФІЦИТУ	18
Висновки до Розділу 3	21
ВИСНОВКИ	22
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	24

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. На сучасному етапі економічного розвитку дефіцит бюджету є актуальною та необхідною темою для обговорення, оскільки він має істотний вплив на розвиток економіки держави. Зростання дефіциту може викликати низку негативних наслідків, таких як збільшення боргового тягаря, нестабільність фінансової системи та обмеження можливостей для інвестицій у розвиток соціальних та інфраструктурних проєктів. Водночас, бюджетний дефіцит може призвести до збільшення податкового тиску на громадян і підприємства, що негативно впливає на підприємництво та споживчу активність. Відтак, розв'язання проблеми дефіциту бюджету стає стратегічно важливим завданням для забезпечення стабільного економічного розвитку.

Дослідженням теоретичних засад виникнення бюджетного дефіциту та його впливу на розвиток економіки займаються такі вітчизняні дослідники: С. О. Бей, С. І. Белей, І. С. Борисова, В. А. Булешна, Є. В. Гончарова, В. П. Горин, В. І. Дмитрів, К. С. Жадько, Л. М. Жукова, О. В. Квасниця, Т. А. Коляда, О. С. Косминіна, Г. В. Кробинець, А. А. Романків, Н. С. Ситник та ін. Водночас потребують уточнення окремі аспекти впливу дефіциту бюджету щодо забезпечення фінансової безпеки держави.

Метою кваліфікаційної роботи є теоретико-методичне обґрунтування дефіциту бюджету та розробка практичних рекомендацій щодо його подолання.

Для досягнення поставленої мети в роботі постають наступні завдання:

- розкрити теоретичні засади виникнення дефіциту бюджету та його впливу на економіку держави;
- провести аналіз стану бюджетного дефіциту в Україні;
- запропонувати напрями подолання бюджетного дефіциту.

Об'єктом дослідження є процес впливу дефіциту бюджету на розвиток економіки.

Предметом є сукупність теоретико-методичних та прикладних аспектів дефіциту бюджету та його впливу на розвиток економіки України.

Методи дослідження. Під час написання кваліфікаційної роботи було використано абстрактний метод, що надає можливість дослідження та узагальнення існуючих теоретичних концепцій, пов'язаних із дефіцитом бюджету та його впливом на розвиток економіки, аналітичний метод, який дозволяє провести глибокий аналіз дефіциту бюджету та визначити його вплив на розвиток економіки, метод узагальнення, що дозволив систематизувати та узагальнити отримані результати дефіциту бюджету. Водночас застосовуються системний метод та графічний методи для ефективної візуалізації отриманих даних.

Перелік публікацій автора за темою дослідження. Основні положення кваліфікаційної роботи були викладені в доповідях автора на тему:

- Причини виникнення дефіциту бюджету та напрями його зниження в Україні в умовах воєнного стану, оприлюдненій у збірнику матеріалів IV Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції «Забезпечення сталого розвитку фінансової системи України в умовах глобалізації» (12 квітня 2024 р.), Подільський державний університет;

- Теоретичні засади виникнення дефіциту бюджету та його впливу на економіку, оприлюдненій на VIII Всеукраїнській науково-практичній студентській конференції «Фінансове забезпечення економіки» (30 травня 2024 р.), Поліський національний університет.

Кваліфікаційна робота охоплює: вступ, три розділи, висновки, список використаних джерел (46 найменувань). Основну частину роботи викладено на 19 сторінках комп'ютерного тексту. Ілюстративний матеріал дослідження представлено у вигляді 2 таблиць і 6 рисунків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИНИКНЕННЯ ДЕФІЦИТУ БЮДЖЕТУ ТА ЙОГО ВПЛИВУ НА ЕКОНОМІКУ

Виникнення бюджетного дефіциту та його вплив на економічне життя суспільства є важливою складовою фінансової політики будь-якої держави, визначаючи її фінансову стійкість та економічний поступ. Дефіцит бюджету виникає у разі перевищення державних витрат над доходами, що призводить до негативних наслідків для економіки, включно із збільшенням боргового навантаження, падінням довіри інвесторів і зростанням ризику фінансових криз. Проблема бюджетного дефіциту потребує всеохоплюючого аналізу та розробки результативних методів управління державним бюджетом для забезпечення сталого економічного зростання і спроможності держави здійснювати власні функції на благо суспільства.

У сучасній теорії і практиці бюджетних відносин можна виокремити два підходи до визначення поняття «дефіцит бюджету»:

- 1) дефіцит бюджету обраховується як перевищення видатків над доходами;
- 2) дефіцит бюджету обраховується як підсумок операцій держави з фінансовими активами та зобов'язаннями.

Перший підхід до розрахунку величини бюджетного дефіциту в нашій державі використовувався до 2003 р., а надалі розмір дефіциту бюджету почав обраховуватися як різниця між доходами та видатками (з урахуванням сальдо операцій кредитування). Визначення дефіциту як підсумку операцій держави з фінансовими активами та зобов'язаннями – підхід, поширений у розвинутих країнах, зокрема у Європейському Союзі [41, с. 122].

Такий порядок розрахунку дефіциту бюджету зафіксований у Бюджетному кодексі України, де зазначається, що «бюджетний дефіцит – це перевищення видатків бюджету над його доходами (з урахуванням різниці між наданням кредитів з бюджету та поверненням кредитів до бюджету» [6].

Водночас існує дещо спрощений підхід до визначення бюджетного дефіциту: він розглядається як «перевищення видатків бюджету над його доходами» [28, с. 108; 45, с. 249].

Окремі науковці вказують на те, що бюджетний дефіцит являє собою розмір видатків бюджету, які проводяться за допомогою внутрішніх і зовнішніх фінансових нагромаджень інших галузей економіки, й зокрема міжнародної, мобілізованих урядом на добровільній основі впродовж поточного або попередніх періодів та, у надзвичайних випадках, завдяки обсягу первинної емісії центрального банку [24].

Переважна більшість дослідників зазначають, що показник дефіциту бюджету вказує на перевищення запланованих у бюджеті видатків над постійними доходами, до яких належать податки, збори й обов'язкові платежі, що згідно з бюджетною класифікацією вважаються доходами бюджету [17, с. 209; 37, с. 147].

Проаналізувавши різні тлумачення категорії «дефіцит бюджету», ми вважаємо, що бюджетний дефіцит – це різниця між доходами та видатками з урахуванням сальдо операцій з кредитування.

Дефіцит бюджету виникає за рахунок як об'єктивних і загальних причин, які притаманні будь-якій державі світу, так і специфічних причин, які зумовлюють перевищення бюджетних видатків над доходами в окремих державах. Проблема дефіциту бюджету полягає не тільки у зменшенні надходжень до бюджету, а й у нераціональному розподілі бюджетних витрат.

Величина дефіциту бюджету є ключовим показником фінансово-економічної безпеки будь-якої держави. Водночас є різні підходи до визначення граничної його величини. Так, відповідно до Маастрихтської угоди для учасників валютного союзу встановлена гранична межа бюджетного дефіциту на рівні 3 % від ВВП, а за даними міжнародної статистики розмір дефіциту бюджету в розвинених державах має знаходитися у діапазоні 3-4 % від вартості ВВП.

Основні загальні причини виникнення бюджетного дефіциту наведені на рис. 1.1.

Рис. 1.1. Загальні причини виникнення бюджетного дефіциту

Джерело: складено автором.

Серед дослідників не має єдиної думки щодо впливу бюджетного дефіциту на розвиток економіки. Представники теорії дефіцитного фінансування видатків бюджету вважають, що «бюджетний дефіцит для національної економіки не становить загрози, оскільки всі видатки, в тому числі й ті, що перевищують доходи, здійснюються на території даної держави і сприяють зростанню добробуту країни» [5, с. 80].

Представники неокласичного підходу висловлюють протилежні думки. Вони вважають, що «хронічні дефіцити неминуче вимагатимуть більш високих податків у майбутньому, що рівнозначно перекладанню поточного економічного тягаря на майбутні покоління, а для фінансування дефіциту повинні залучатись емісія грошей і позики, що призведе до розладу грошово-кредитної системи, девальвації національної валюти, зростання внутрішнього і зовнішнього боргу держави» [5, с. 80].

Вплив бюджетного дефіциту на розвиток економіки може мати як негативні, так і позитивні наслідки в рамках коротко- і довгострокового періодів (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Наслідки впливу дефіциту бюджету на розвиток економіки

Короткотермінові	Довготермінові
Негативні	
збільшення податкового навантаження	уповільнення темпів зростання економіки
зростання інфляційних процесів	збільшення позик уряду, що призводить до підвищення процентних ставок
нарошення обсягу державного боргу	нарощування грошової маси в економіці через кредитовання уряду з боку центрального банку
підвищення процентних ставок	зростання ризику невиконання боргових зобов'язань держави
	витіснення приватного капіталу державним боргом
можливість застосування секвестру	зменшення обсягів виробництва через зростання податкового навантаження
	стримуючий вплив податків на продуктивність праці та залучення інноваційних технологій
	зниження обсягів інвестицій
Позитивні	
активне розміщення державних боргових цінних паперів на відкритому ринку	стимулювання економічного зростання у разі існування бюджетного дефіциту завдяки бюджетному інвестуванню в розвиток економіки
уряд завдяки бюджетному дефіциту стимулює державні інвестиції і збільшує соціальні виплати	

Джерело: складено за [25, с. 154].

На думку зарубіжних дослідників бюджетний дефіцит є невід'ємною складовою фінансової системи демократичних суспільств. Це пояснюється тим, що країни із демократичним устроєм значні бюджетні кошти виділяють для соціального захисту переважної більшості населення, на що завжди не вистачає коштів бюджету. Водночас парламенти держав з демократичним устроєм здебільшого ухвалюють популістські рішення, зокрема напередодні чергових виборів.

Висновки до Розділу 1

Доведено, що бюджетний дефіцит є значним ризиком для фінансової безпеки держави. Його виникнення може мати різні причини, такі як спад обсягу виробництва ВВП, наявність системної корупції в державних структурах, недостатність податкових надходжень, збільшення соціальних витрат, недбале управління фінансами тощо. Проблема дефіциту бюджету потребує постійного уваги з боку урядових структур, вимагає розробки та впровадження дієвих заходів щодо збалансування державного бюджету.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ СТАНУ БЮДЖЕТНОГО ДЕФІЦИТУ В УКРАЇНІ

У сучасних умовах глобальної економічної нестабільності та внутрішніх фінансових викликів, аналіз стану бюджетного дефіциту в Україні стає надзвичайно важливою складовою економічної політики країни. Рівень дефіциту є важливим індикатором фінансової стійкості країни та її здатності ефективно управляти бюджетними ресурсами [46, с. 8].

Державний бюджет України здебільшого є дефіцитним. В Україні за всі роки незалежності було лише два бездефіцитних бюджети – в 2000 р. і 2001 р.: у бюджеті-2000 доходи і витрати були закладені на рівні 33,9 млрд грн, а у бюджеті-2001 – на рівні 42 млрд грн [19]. Наразі, як свідчить зарубіжний досвід, більшість держав світу в основному мають дефіцитний стан державного бюджету, а в нашій державі він набув хронічного характеру. Дефіцитний стан бюджету зумовлений як обмеженими можливостями держави акумулювати у достатніх обсягах доходи, так і неспроможністю оптимізувати свої витрати.

Внаслідок повномасштабної агресії сусідньої держави величина бюджетного дефіциту в Україні зросла у десятки разів у порівнянні з довоєнними показниками (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Доходи, видатки, кредитування та дефіцит державного бюджету України за 2019-2023 рр.

Показник	2019 р.	2020 р.	2021 р.	2022 р.	2023 р.	2023 р. до 2019 р., % або пунктів
Доходи, млрд грн	998,3	1076,0	1296,9	1787,4	2672,0	267,7
Видатки, млрд грн	1072,9	1288,0	1490,3	2705,4	4014,4	374,2
Кредитування, млрд грн	3,4	5,1	4,5	-3,3	-9,3	73,2
Дефіцит, млрд грн	-78,0	-217,1	-197,9	-914,7	-1333,1	1709,1
Дефіцит у % до ВВП	1,96	5,18	3,63	17,62	27,00*	25,04

Примітка: * показник відношення бюджетного дефіциту до ВВП у 2023 р. є плановим.
Джерело: [1; 9]

Дані табл. 2.1 свідчать, що дефіцит державного бюджету у 2023 р. проти 2019 р. збільшився на 1255,1 млрд грн або у 17 разів. За період, що досліджується, доходи бюджету зросли у 2,7 рази, а видатки бюджету у 3,7 рази. Для встановлення впливу дефіциту бюджету на фінансову безпеку нашої держави доцільно проаналізувати відносний показник, а саме: відсоткове відношення бюджетного дефіциту до вартості ВВП. Якщо у 2019 р. значення цього показника складало лише 1,96 %, то у 2023 р. воно заплановане на рівні 27,00 %, тобто приріст становить 25 пунктів.

Згідно із ст. 14 Бюджетного кодексу України «визначений Бюджетною декларацією показник дефіциту державного бюджету на кожен рік середньострокового періоду не може перевищувати 3 відсотки прогнозного номінального обсягу валового внутрішнього продукту України на відповідний рік» [6]. Водночас, варто зазначити, що в умовах воєнного стану ця норма бюджетної декларації припиняє свою дію. Відповідно до проекту державного бюджету на 2024 р. відношення дефіциту до ВВП залишатиметься високим (20,4 %), хоча це на 6,6 пунктів менше, ніж у 2023 р. Відтак, наприкінці 2024 р. очікуваний рівень державного боргу сягне 110,7 % ВВП порівняно з 97 % у 2023 р. та 78 % у 2022 р. [1].

Зростання ВВП і загального боргу може вплинути на державний дефіцит, а саме допомога країн-партнерів на оборону території України можуть збільшувати витрати державного бюджету і спричиняти дефіцит. Однак, зростання ВВП також може збільшити доходи, що може частково компенсувати збільшення витрат.

Відтак, збалансована фінансова політика та ефективне управління бюджетом є важливими для забезпечення стійкості економіки та фінансової безпеки держави. Важливою є також стратегічне планування та контроль за зростанням боргу для забезпечення фінансової стійкості та сталого економічного розвитку України.

Основні показники граничного бюджетного дефіциту України подано на рис. 2.1.

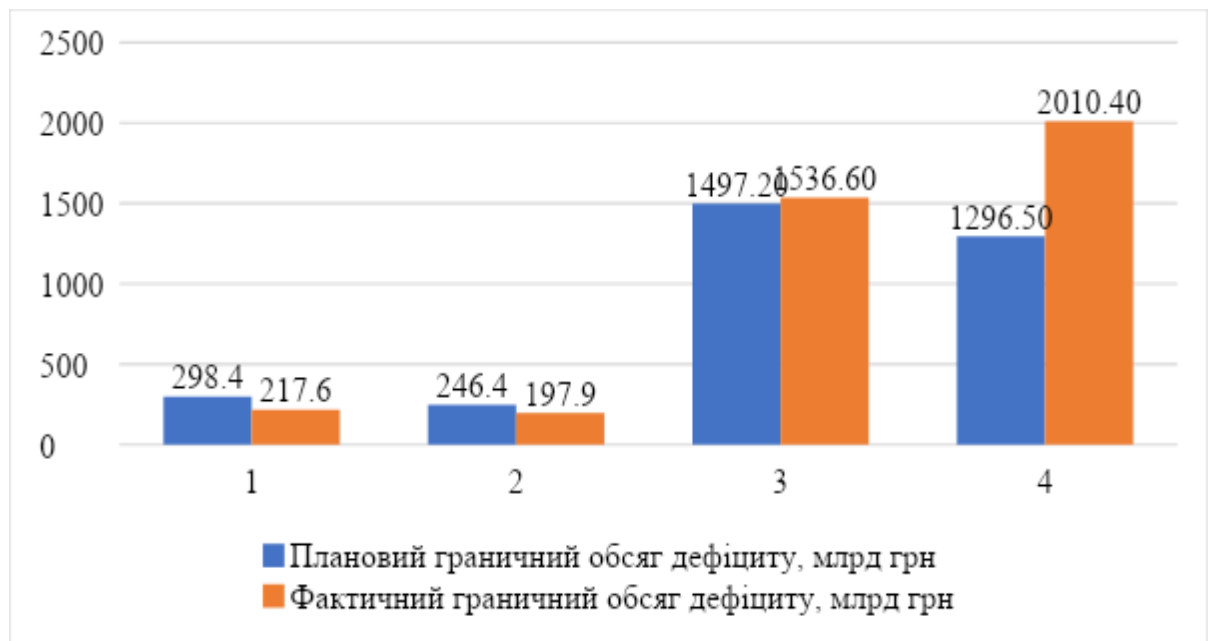

Рис. 2.1. Показники граничного бюджетного дефіциту України за 2020-2023 рр., млрд грн

Джерело: складено за [15].

Відповідно до даних рис. 2.1 у 2020 р. було заплановано дефіцит державного бюджету на рівні 298,4 млрд грн, однак він був виконаний з дефіцитом у сумі 217,6 млрд грн [29]. З цієї загальної суми, дефіцит загального фонду становив 216,5 млрд грн, що свідчить про нестачу доходів державного бюджету для покриття всіх запланованих витрат, що може мати вплив на фінансову стійкість країни та вимагати урядових заходів для збалансування бюджетних фінансів у майбутньому.

Упродовж 2021 р. дефіцит державного бюджету був запланований на рівні 246,4 млрд грн. Проте, фактичний виконання бюджету призвело до дефіциту у сумі 197,9 млрд грн [30]. Зокрема, загальний фонд бюджету також зазнав негативного балансу, досягнувши дефіциту на рівні 168,9 млрд грн. Ці дані відображають серйозні виклики у фінансовому управлінні країни та свідчать про необхідність ретельного аналізу та контролю над бюджетними витратами. Причини такого високого рівня дефіциту можуть бути різноманітними, включаючи недостатні доходи, надмірні витрати та інші фактори, які потребують

уваги та ефективних заходів для забезпечення стійкості фінансової системи та розвитку економіки держави.

У зв'язку з надзвичайною ситуацією, на 2022 р. уряд України був змушений призупинити законодавчо встановлені обмеження на верхню межу дефіциту, яка становила 3 % прогнозного номінального обсягу ВВП. Замість цього, було сформовано державний бюджет із граничним обсягом дефіциту у сумі 1497,2 млрд грн, що відповідало 31,7 % прогнозного обсягу ВВП [31]. Протягом 2022 р. з урахуванням фінансування нагальних потреб, спричинених війною, річний плановий показник дефіциту державного бюджету постійно переглядався і склав 1536,6 млрд грн, що свідчить про складні обставини, з якими стикається наша держава, та необхідність забезпечення фінансової стабільності та підтримки стратегічних напрямків розвитку в умовах війни.

Уряд під час формування Державного бюджету України на 2023 р. був змушений продовжити призупинення обмеження на верхню межу дефіциту державного бюджету. Водночас, Законом України «Про Державний бюджет України на 2023 рік» [32] граничний обсяг дефіциту було визначено у сумі 1296,5 млрд грн, що складало 20,6 % прогнозного обсягу ВВП. Протягом 2023 р., з урахуванням фінансування нагальних потреб, які виникли внаслідок війни в Україні, до закону «Про Державний бюджет України на 2024 рік» [33] вносилися зміни, а граничний показник дефіциту державного бюджету зріс до 2010,4 млрд грн. Така ситуація вимагала гнучкості та адаптації в управлінні фінансами для забезпечення фінансової стабільності та здатності держави відповідати на виклики і нагальні суспільні потреби.

На основі аналізу планових та фактичних показників граничного обсягу дефіциту державного бюджету України за період з 2020 р. по 2023 р. можна зробити висновок про значний ріст дефіциту. Планові показники демонструють значні коливання, але фактичні дані показують ще більше збільшення дефіциту протягом цього періоду, що свідчить про складну фінансову ситуацію в Україні та необхідність урядових заходів для збалансування бюджету та забезпечення

фінансової стабільності. Планові показники дефіциту Державного бюджету України на 2024 р. подано на рис.2.2.

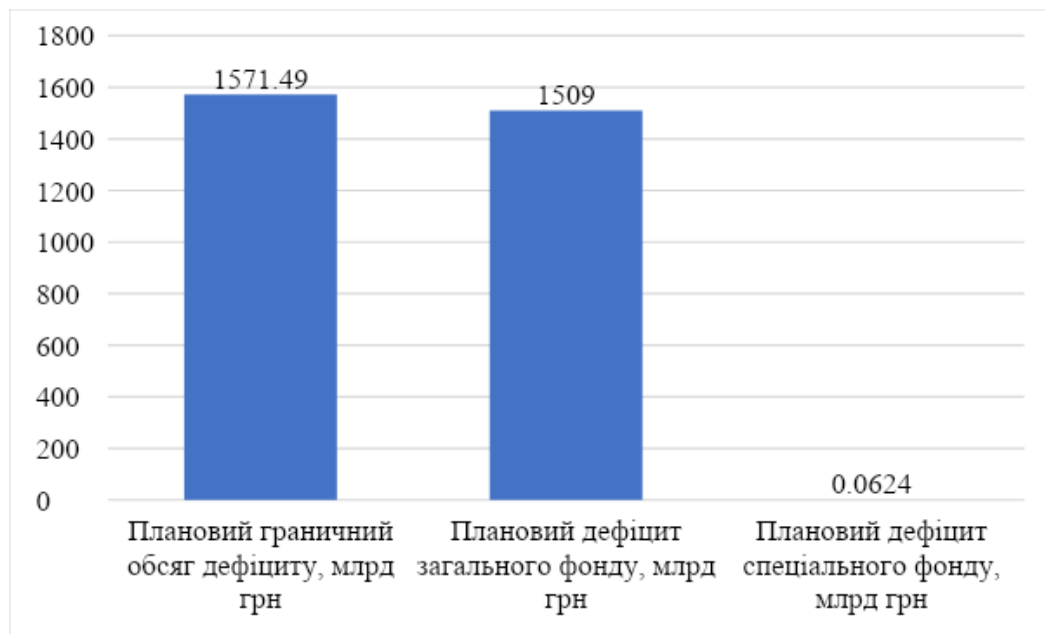

Рис. 2.2. Планові показники дефіциту Державного бюджету України на 2024 р., млрд. грн

Джерело: складено за [33]

Відповідно до даних рис. 2.2 за плановими показниками на 2024 р. дефіцит Державного бюджету України буде складати 1571,5 млрд грн. З цієї суми, планується, що загальний фонд буде мати дефіцит у розмірі 1509,0 млрд. грн, тоді як дефіцит спеціального фонду становитиме лише 0,0624 млрд грн [33].

Така планова програма демонструє зростаючу нестабільність фінансової ситуації в Україні та може вказувати на необхідність урядових заходів для збалансування бюджету та забезпечення фінансової стійкості. Зокрема, уряд може розглядати стратегії збільшення доходів, оптимізації витрат та залучення додаткових джерел фінансування, щоб зменшити дефіцит і забезпечити ефективне управління бюджетними ресурсами. Такі заходи можуть допомогти забезпечити стабільність економіки та фінансову безпеку держави у майбутньому.

Загалом можна стверджувати, що бюджетний дефіцит має негативний вплив на економіку нашої держави, а саме:

– великий дефіцит може призвести до збільшення загального державного боргу, що створює фінансовий тиск і зменшує фінансову стабільність країни, що може призвести до зростання відсоткових ставок і витрат на обслуговування боргу, що обмежує можливості уряду з витрат на соціальні та економічні програми;

– високий бюджетний дефіцит може призвести до нестабільності національної валюти та зростання інфляції, це може негативно вплинути на покупців, споживчі витрати та загальну економічну активність. Нестабільність національної валюти може також вплинути на здатність країни залучати іноземні інвестиції та здійснювати міжнародну торгівлю [27, с. 137];

– великий бюджетний дефіцит може обмежити можливості уряду з інвестування в розвиток економіки та соціальні програми, такі як освіта, охорона здоров'я та інфраструктура, що може призвести до зменшення конкурентоспроможності країни та обмежити її потенціал для розвитку в майбутньому [35, с. 179].

– Загалом, бюджетний дефіцит має негативні наслідки для економіки країни, сприяючи збільшенню державного боргу, нестабільності національної валюти та зростанню інфляції.

Висновки до Розділу 2

Досліджено, що відсоткове відношення бюджетного дефіциту до вартості ВВП в умовах війни значно перевищує довоєнні показники.

Така ситуація вимагає уважного управління та впровадження ефективних заходів для зменшення дефіциту бюджету, що є критичним для забезпечення стабільності економіки та фінансової безпеки держави загалом.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ ПОДОЛАННЯ БЮДЖЕТНОГО ДЕФІЦИТУ

У сучасних умовах подолання бюджетного дефіциту стає однією з ключових завдань для забезпечення стійкості фінансової системи та економічного розвитку країни. Для досягнення цієї мети існують різноманітні напрями та стратегії, що варіюються від мікроекономічних заходів до широкомасштабних політичних реформ. Оптимальне керівництво фінансовими ресурсами, ефективне управління витратами, розширення бази оподаткування, залучення інвестицій, підтримка економічного зростання та створення сприятливого клімату для бізнесу - усі ці аспекти визначають найбільш важливі напрями в роботі над зменшенням бюджетного дефіциту [11].

Якщо у довоєнний період основними причинами бюджетного дефіциту були політична нестабільність, кризові явища в економіці, високий рівень тіньової економіки, неефективність фіскальної політики тощо, то в умовах повномасштабної війни вони набули ще більшого загострення, що негативно впливає на фінансову стабільність держави та результативність системи управління державними фінансами. Ключові причини виникнення дефіциту бюджету та його вплив на суспільно-економічне життя в умовах воєнних дій на теренах нашої держави наведені на рис. 3.1.

Відтак, наслідки повномасштабної війни створюють критичні фінансові виклики і загрози для нашої держави, значне зростання витрат на оборону і безпеку спричиняють додаткове навантаження на державний бюджет, що призводить до збільшення його дефіцитності.

З метою зменшення бюджетного дефіциту в умовах воєнного стану необхідно вжити низку невідкладних заходів, а саме (рис. 3.2):

- 1) проведення аудиту бюджетних витрат і зменшення їх обсягів за окремими видами;
- 2) удосконалення податкової та митно-тарифної політики;
- 3) активізація боротьби з тіньовою економікою;

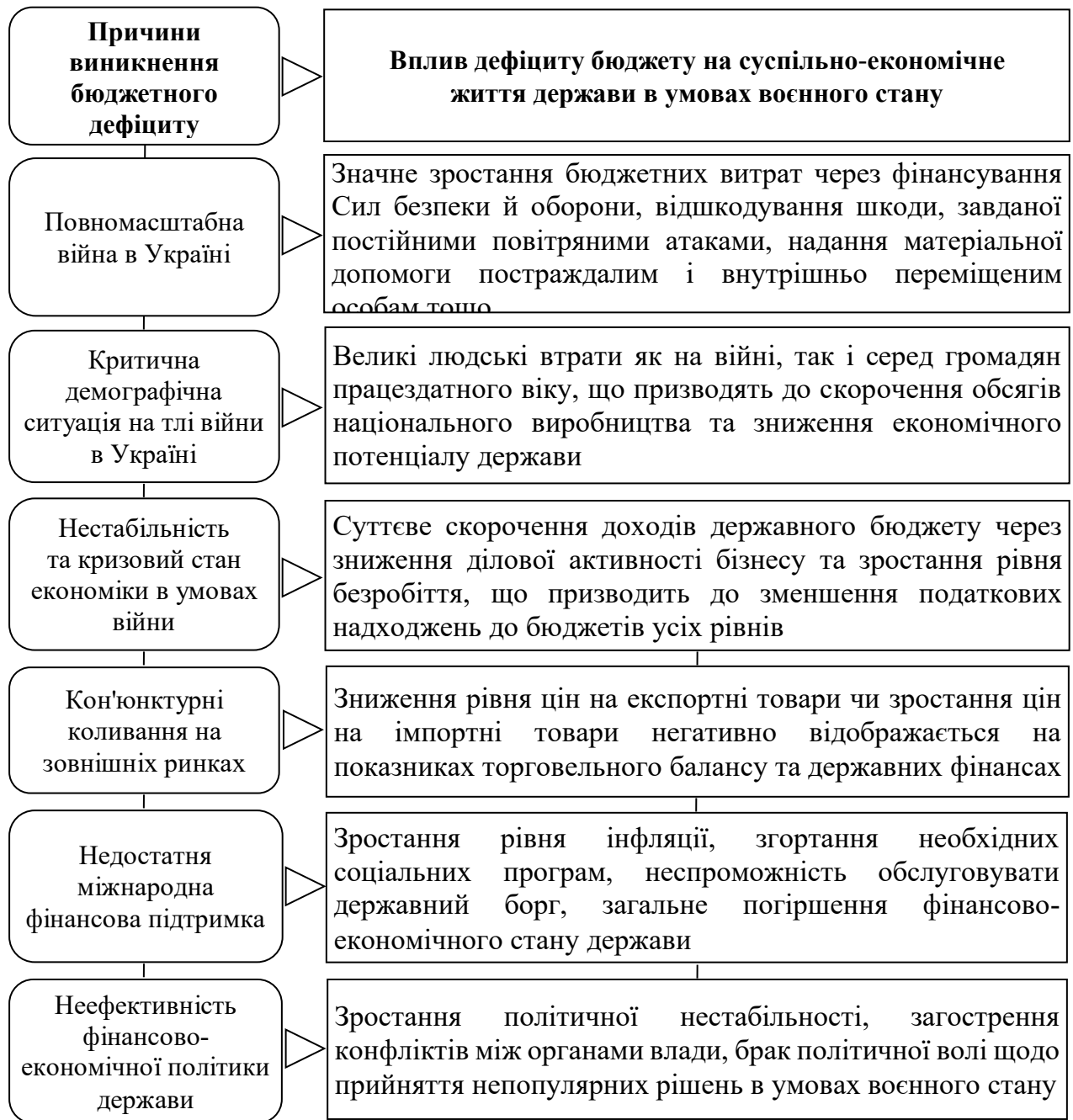

Рис. 3. 1. Причини виникнення дефіциту бюджету та його вплив на суспільно-економічне життя в Україні в умовах воєнного стану
Джерело: [34, с. 212; 44]

- 4) удосконалення механізму управління державними фінансами;
- 5) реструктуризація зовнішнього боргу;
- 6) залучення фінансових ресурсів із зовнішніх джерел;

- 7) перемога України у війні;
- 8) досягнення суспільно-політичної стабільності;
- 9) впровадження дієвих та ефективних реформ у сфері державних фінансів.

Рис. 3.2. Напрями скорочення бюджетного дефіциту в Україні в умовах воєнного стану

Джерело: [34, с. 212; 42]

Серед вказаних напрямів надзвичайно важливою і життєво необхідною є міжнародна підтримка наших партнерів, яка у 2024 р. становитиме ще близько 37 млрд доларів США, а в подальшому її обсяги будуть скорочуватися [26]. За розрахунками НБУ, «зниження безпекових ризиків і розширення власної ресурсної бази на тлі пожвавлення економіки дадуть змогу зменшити дефіцит бюджету у 2025-2026 роках до 13,5% та 7,5% ВВП відповідно» [26]. У наступні

роки Україна, як передбачається, зможе частково покривати дефіцит державного бюджету за рахунок доходів, отриманих із заморожених активів росії.

Висновки до Розділу 3

1. Встановлено, що наслідки повномасштабної російсько-української війни створюють критичні фінансові ризики і загрози для нашої держави, суттєве зростання витрат на оборону і безпеку спричиняють додатковий тиск на державний бюджет, що призводить до зростання його дефіцитності.

2. Обґрунтовано, що зниження бюджетних витрат, міжнародна фінансова допомога партнерів, проведення системної і всеохоплюючої реформи фінансової системи, списання і реструктуризація державного боргу є найважливішими факторами, які можуть сприяти розв'язанню проблеми дефіциту державного бюджету і забезпечити фіскальну стійкість держави.

ВИСНОВКИ

1. Доведено, що бюджетний дефіцит є значним ризиком для фінансової безпеки держави. Його виникнення може мати різні причини, такі як спад обсягу виробництва ВВП, наявність системної корупції в державних структурах, недостатність податкових надходжень, збільшення соціальних витрат, недбале управління фінансами тощо.

2. Встановлено, що дефіцит бюджету може мати як негативні, так і позитивні наслідки для розвитку економіки. До негативних наслідків слід віднести збільшення податкового навантаження, підвищення процентних ставок, зростання інфляційних процесів, нарощення обсягу боргових зобов'язань держави та зростання ризику їх невиконання, уповільнення темпів зростання економіки та ін. Водночас існування помірному бюджетного дефіциту стимулює державні інвестиції і збільшує соціальні виплати, що зрештою сприяє економічному зростанню.

3. Обґрунтовано, що ефективне розв'язання проблеми дефіциту бюджету є одним із найпріоритетніших завдань державних фінансів будь-якої держави. Дефіцит бюджету притаманний державам із демократичним устроєм і пріоритетним завданням цих держав є утримання його величини на рівні, який не призведе до значного зростання цін.

4. Встановлено, що бюджетний дефіцит є важливим економічним показником, який потребує уважного управління та контролю з боку уряду. Його негативний вплив на економіку нашої держави відчувається у багатьох сферах і вирішення цього питання є ключовим для стабільності та економічного розвитку держави.

5. Визначено, що внаслідок повномасштабної війни величина бюджетного дефіциту в Україні зросла у десятки разів у порівнянні з довоєнними показниками: дефіцит державного бюджету у 2023 р. проти 2019 р. збільшився у 17 разів. За період 2019 р. по 2023 р. доходи бюджету зросли лише у 2,7 рази, а видатки бюджету у 3,7 рази.

6. Досліджено, що відсоткове відношення бюджетного дефіциту до вартості ВВП в умовах війни значно перевищує довоєнні показники. У 2019 р. значення цього показника складало лише 1,96 %, а у 2023 р. і 2024 р. воно заплановане на рівні відповідно 27,00 % та 20,4 %. Така ситуація вимагає уважного управління та впровадження ефективних заходів для зменшення дефіциту бюджету, що є критичним для забезпечення стабільності економіки та фінансової безпеки держави загалом.

7. Встановлено, що наслідки повномасштабної російсько-української війни створюють критичні фінансові ризики і загрози для нашої держави, суттєве зростання витрат на оборону і безпеку спричиняють додатковий тиск на державний бюджет, що призводить до зростання його дефіцитності.

8. Обґрунтовано, що зростаючий дефіцит бюджету в Україні вимагає від уряду ефективних заходів для збалансування бюджету та забезпечення фінансової стабільності. Проблема скорочення дефіциту державного бюджету в нашій державі потребує комплексного розв'язання та реалізації низки ключових завдань.

9. Визначено, що зниження бюджетних витрат, міжнародна фінансова допомога партнерів, проведення системної і всеохоплюючої реформи фінансової системи, списання і реструктуризація державного боргу є найважливішими факторами, які можуть сприяти розв'язанню проблеми дефіциту державного бюджету і забезпечити фіскальну стійкість держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Без реформ не обійтися : власних коштів Україні вистачить тільки на половину видатків. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2023/09/26/704763/> (дата звернення: 19.03.2024).
2. Бей С. О. Виконання державного бюджету України в умовах дії воєнного стану. *Науковий простір України : сучасні виклики та загрози* : матер. Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. уч. Вінниця, 2022. С. 36-39.
3. Белей С. І., Дембіцька А. В. Зарубіжний досвід управління бюджетним дефіцитом. *Молодий вчений*. 2018. №11. С. 1060-1062.
4. Булешна В. А., Гуменюк Р. В. Дефіцит бюджету : проблеми, причини та шляхи подолання. *Пріоритетні шляхи розвитку науки та освіти* (частина І): матеріали ІІ Міжнародної науково-практичної конференції м. Львів, 2020. С. 13-15.
5. Борисова І. С. Теоретичні аспекти впливу бюджетного дефіциту на економіку держави. *Галицький економічний вісник*. 2016. № 2 (51). С. 79–86.
6. Бюджетний кодекс України : Закон України від 08.07.2010 р. № 2456-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 50-51. Ст. 572.
7. Василюк В., Цицилюк А. Структура бюджету та його вплив на економіку України. *Матеріали студентської науково-практичної конференції “Студентські наукові читання: 2020”* Житомир : Поліський національний університет, 2020 р. С. 12-14.
8. Видатки зведеного бюджету України. *Міністерство фінансів України*. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/gov/expense/> (дата звернення: 19.03.2024).
9. Виконання державного бюджету України. *Міністерство фінансів України*. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/gov/> (дата звернення: 19.03.2024).

10. Внутрішній валовий продукт в Україні. *Міністерство фінансів України*. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/gdp/> (дата звернення: 19.03.2024).

11. Горин В. П., Квасниця О. В., Романків А. А. Тенденції фінансування бюджетного дефіциту та пріоритети боргової політики України в умовах війни. *Ефективна економіка*. 2023. № 9. URL: <https://www.nauka.com.ua/index.php/ee/article/view/2152/2179> (дата звернення: 19.03.2024).

12. Громко Є. О. Бюджетний дефіцит : причини та методи його подолання *Вісник СНТ*. 2018. Вип. 10. Т. 1. С. 157-163.

13. Грубляк О., Холявко Н., Жаворонок А. Оцінка ефективності управління дефіцитом державного бюджету України. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2020. № 3 (23). С. 130–141.

14. Державний борг. *Міністерство фінансів України*. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/debtgov/> (дата звернення: 19.03.2024).

15. Державний бюджет України за 2020-2023 рр. *Міністерство фінансів України*. URL: <https://mof.gov.ua/uk/state-budget> (дата звернення: 19.03.2024).

16. Дмитрів В. І. Ризики дефіциту державного бюджету для економіки країни. *Вісник ХНТУ*. 2020. № 3(74). С. 165–170.

17. Жадько К. С., Гончарова Є. В. Фінансово-економічна сутність дефіциту державного бюджету та його вплив на соціально-економічне життя країни. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2015. № 11. С. 208–211.

18. Жукова Л. М., Шабалдас Н. В. Вплив бюджетного дефіциту на фінансову безпеку країни. *Інвестиції : практика та досвід*. 2021. Вип. 23. С. 11–16.

19. Історія бюджетного процесу в Україні : 2020 рік рекордний за розміром дефіциту. *Слово і діло*. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2020/04/27/infografika/finansy/istoriya-byudzhethnoho->

procesu-ukrayini-2020-rik-rekordnyj-rozmirom-deficytu (дата звернення: 19.03.2024).

20. Каліновський Р. Вплив бюджетного дефіциту на реалізацію стабільної політики держави. *Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка*. Сер. Економіка. 2018. Вип. 196. С. 27-33.

21. Кокота В. М. Світовий досвід подолання дефіциту державного бюджету. *П'яті Всеукраїнські наукові читання пам'яті С. І. Юрія приурочені 50-річчю кафедри* : зб. наук. праць. Тернопіль : ТНЕУ, 2019. С. 128-133.

22. Коляда Т. А., Косминіна О. С. Бюджетний дефіцит України : причини виникнення *Modern economics*. 2018. № 12. С. 100–105.

23. Кробинець Г. В., Коляда Т. А. Управління бюджетним дефіцитом : вітчизняна практика та найкращий зарубіжний досвід. *Економіка та суспільство*. 2018. № 18. С. 122–128.

24. Лондар С. Л., Тимошенко О. В. Фінанси : навч. посіб. Вінниця : Нова Книга, 2009. 384 с.

25. Миськів Г. Бюджетна система : теоретичні та практичні аспекти (у схемах і таблицях) : навч. посіб. Львів : Растр-7, 2020. 272 с.

26. НБУ прогнозує дефіцит бюджету на рівні 20,7% ВВП у 2024 році. *Mind*. URL: <https://mind.ua/news/20268990-nbu-prognozue-deficit-byudzhetu-na-rivni-207-vvp-u-2024-roci> (дата звернення: 19.03.2024).

27. Павленко В. Управління бюджетним дефіцитом : зарубіжний досвід та уроки для України. *Збірник наукових праць Державного податкового університету*. 2023. № 2. С. 121-138.

28. Першко Л. О., Ріппа М. Б. Фінанси : навч. посіб. Київ : ПВНЗ «ІЕЕП», 2019. 388 с.

29. Про Державний бюджет України на 2020 рік : Закон України від 14.11.2019 № 294-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/294-20#Text> (дата звернення: 19.03.2024).

30. Про Державний бюджет України на 2021 рік : Закон України від 15.12.2020 № 1082-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1082-20#Text> (дата звернення: 19.03.2024).

31. Про Державний бюджет України на 2022 рік : Закон України від 02.12.2021 № 1928-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1928-20#Text> (дата звернення: 19.03.2024).

32. Про Державний бюджет України на 2023 рік : Закон України 03.11.2022 № 2710-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2710-20#Text> (дата звернення: 19.03.2024).

33. Про Державний бюджет України на 2024 рік : Закон України від 09.11.2023 № 3460-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-20#n244> (дата звернення: 19.03.2024).

34. Ситник Н. С., Беднарчук В. В. Бюджетний дефіцит та його особливості. *Держава та регіони. Серія : Економіка та підприємництво*. 2019. № 5. С. 212–216.

35. Скорик М., Чемерис Т. Аналіз впливу повномасштабної війни на державний бюджет України. *Молодий вчений*. 2023. №5 (117)). С. 179-183.

36. Сіра К. Теоретичні засади виникнення дефіциту бюджету та його впливу на економіку. *Матеріали VIII Всеукраїнської науково-практичної студентської конференції «Фінансове забезпечення економіки»* (30 травня 2024 р.), Житомир : Поліський національний університет. 2024. (подано до друку).

37. Стойко О. Я., Дема Д. І. Фінанси : підручник / за ред. О. Я. Стойка. Київ : Алерта, 2017. 406 с.

38. Стойко О., Сіра К. Причини виникнення дефіциту бюджету та напрями його зниження в Україні в умовах воєнного стану : зб. матеріалів IV Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. «Забезпечення сталого розвитку фінансової системи України в умовах глобалізації» (м. Кам'янець-Подільський, 12 квітня 2024 р.). Кам'янець-Подільський : Заклад вищої освіти «Подільський державний університет», 2024. С. 215-219.

39. Стойко О. Я., Шубенко І. А. Оцінка стану державного боргу України та напрями його оптимізації. *Проблеми економіки*. 2021. № 1. С. 123-133.
40. Тарасюк М. В., Тімошенко Н. М. Система управління дефіцитом бюджету. *Бізнес Інформ*. 2018. № 3. С. 285–290.
41. Фінанси : навч. посіб. / І. В. Журавльова та ін. ; за заг. ред. д-ра екон. наук, професора І. В. Журавльової. Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2017. 330 с.
42. Хоменко І. О., Порицька А. О. Управління бюджетним дефіцитом в сучасних умовах. *Економіка та управління на транспорті*. 2018. Вип. 6 С. 160–166.
43. Цицилюк А. О. Зарубіжний досвід управління дефіцитом бюджету. *Матеріали студентської науково-практичної конференції “Фінансове забезпечення економіки”*. Житомир : Поліський національний університет. 2021. С. 106-111.
44. Штефан Л. Аналіз бюджетного дефіциту в Україні та його соціально-економічні наслідки. *Економіка та суспільство*. 2022. № 41. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-41-56> (дата звернення: 19.03.2024).
45. Ярошевич Н. Б., Кондрат І. Ю., Ливдар М. В. Фінанси : навч. посіб. Львів : Видавництво «Простір-М», 2018. 298 с.
46. Ярошенко Ф. О. Бюджетний дефіцит як інструмент посткризового відновлення світової економіки. *Фінанси України*. 2018. №1. С. 7-15.